

İlham Bədəlov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, doktorant

b_ilham1@mail.ru

XARİCİ TİCARƏT SİYASƏTİNİN SEÇİMİ KONTEKSTİNDƏ İDXALƏVƏZLƏMƏ

Məqalədə asılı inkişaf problematikası və selektiv proteksionizmin forması kimi “idxaləvəzləmə” anlayışının iqtisadi mahiyyəti tədqiq edilir. Latın Amerikası və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində idxaləvəzləmənin tətbiqinin tarixi aspektləri nəzərdən keçirilir və həmin ölkələrin iqtisadiyyatının zəifləməsinə və ya inkişafına gətirib çıxarmış amillər müəyyən edilir. İdxaləvəzləmə strategiyasının həyata keçirilməsi kontekstində sənayenin gənc sahələrinin qorunması siyasətinin nəticələri ümumiləşdirilir.

Məqsəd – ölkədə yeni və ya daha keyfiyyətli mallar itehsal olunmayanadək işgüzar dairələrdə fəaliyyətin diversifikasiyasına maraq oyatmaqdır.

Metodologiya – tədqiqat işində biznes modeli və müqayisəli təhlil metodundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticəsi – idxaləvəzləmə ayrı-ayrı malların analoji yerli mallarla əvəzlənməsi yolu ilə onların idxalının azaldılması və ya dayandırılmasıdır.

Açar sözlər: *asılı inkişaf, idxaləvəzləmə, iqtisadi inkişaf, proteksionizm*

Giriş

İdxaləvəzləmə strategiyası idxal olunan mallara daxili tələbi ödəyən, müəyyən şəkildə seçilmiş sahələr çərçivəsində yerli istehsalın inkişafına yardımçı olmaq məqsədi daşıyan, ticarət proteksionizminin formalarından biridir. O, əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələr tərəfindən istifadə olunmuşdur və, nəticə etibarilə, güman etmək olar ki, idxaləvəzləmə nəzəriyyəsinin əsasını periferiya iqtisadiyyatının inkişafı nəzəriyyələri təşkil edir. Beynəlxalq ticarətin miqyasının artması, dünya bazarının formalaşması və beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi ölkələrin həyatında birmənalı rol oynamamışdır. Bir tərəfdən, göstərilən proseslər həmin ölkələrin ümumi iqtisadi inkişaf mühitinə daxil edilməsi üçün əsas olmuşdur. Digər tərəfdən, bu proses belə adlandırılan “asılı inkişaf tipi” çərçivəsində və bazasında baş vermişdir. Postindustrial ölkələrin maraqlarından və tələbatlarından asılı olan inkişaf etməkdə olan ölkələr dünyada iqtisadi avanqarda nail olmağa istiqamətlənmiş “yetişməkdə olan inkişafın trayektoriyasıdır”.

İdxaləvəzləmə siyasəti dedikdə idxalın əvəzləyicilərini istehsal edən sənaye sahələrinə nəzərən xarici ticarət proteksionizmi vasitəsilə həyata keçirilən dövlət siyasəti başa düşülür. O, gənc sahələrin qorunması siyasətinin – proteksionizmin xeyrinə ən mübahisəli arqumentlərdən birinin tərkib hissəsidir. Gənc sahənin ədalətliliyinin proteksionizm tərəfdən birmənalı qəbul edilməməsi, bir tərəfdən, xüsusən təşəkkül tapmanın birinci mərhələsində, belə arqumentin məntiqəuyğunluğu və iqtisadi əsaslı olmasından, digər tərəfdən isə belə siyasətin effektivliyi ilə bağlı ziddiyyətdən yaranır, çünki təcrübə göstərir ki, belə sahələr çox vaxt “süni” şəraitdə inkişaf edərək, heç vaxt həqiqətən rəqabət qabiliyyətli olmur [10, s. 193].

Gənc sahələrin qorunması haqqında arqumentin mahiyyəti institusional cəhətdən zəif inkişaf şəraitində resursları akkumulyasiya etmək və potensial rəqabət qabiliyyətli

istehsalatlara yönəltmək və ya təkrar yönləndirmək qabiliyyətinə malik olmayan sırf bazar mexanizmlərinin qeyri-kamilliyinin motivasiyasına əsaslanır. Bu zaman iqtisadiyyat onun cari vəziyyətindən asılılıq dövrəsinə düşür, yəni cari rəqabət qabiliyyətinin aşağı səviyyəsi resursları uzunmüddətli layihələrə qoymağa imkan vermir, bu isə, öz növbəsində rəqabət qabiliyyətinin cari vəziyyətini daha da pisləşdirir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, gənc sahələrin müvəqqəti qorunmasında belə bir təhlükə vardır ki, qorunan gənc sahələr "əbədi gənc" sahələrə çevriləcək və qeyri-müəyyən qədər uzun müddət rəqabətdən qorunma tələb edəcək və zamanətli gəlirlər nəticəsində texnoloji təkmilləşmə üçün stimulları olmayacaq [11, c. 167].

L.Şinkarukun fikrincə, gənc sahələrin qorunması siyasəti aşağıdakı amillər olmadığı və ya kifayət qədər olmadığı şəraitdə özünü doğrultmur [11, s. 168]:

- imtiyazlı rejimlərin təqdim edilməsi məsələləri üzrə dövlət qərarlarının qəbul edilməsi prosedurları ilə bağlı açıqlıq, qərəzsizlik və korrupsiyadan müdafiə;

- istehsalın perspektivli müqayisəli və rəqabət üstünlüklərinə malik olan sahələrini düzgün müəyyən etmək qabiliyyəti olan, dövlət idarəsi personalının ixtisasının və mənəvi keyfiyyətlərinin yüksək səviyyəsi;

- nisbi istehsal xərcləri və onların dinamikası haqqında keyfiyyətli bazar məlumatının olması – bu, nisbi rəqabət qabiliyyəti ilə bağlı əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə imkan verir;

- cəmiyyətin maddi istehlak dəyərlərini deyil, inkişaf, özünü təkmilləşdirmə dəyərlərini hədəfə alması.

İdxaləvəzləmə dedikdə, adətən idxala məhdudiyyətlərin tətbiqi yolu ilə daxili sənayenin təşviq edilməsi strategiyası başa düşülür [7, s. 19]. Bizim nöqteyi-nəzərimizə görə, idxaləvəzləmənin bu cür izahı bir qədər məhduddur, belə ki, idxaləvəzləmə müstəsna qaydada əsaslandırılmamış proteksionizmlə əlaqələndirilə bilməz, effektiv iqtisadiyyatın yaradılması məqsədilə strukturun yenidən qurulması, istehsalın yenilənməsi və diversifikasiyası, səylərin və resursların konsentrasiyası üzrə tədbirlər kompleksindən ibarət olmalıdır. Belə kontekstdə idxaləvəzləmənin professor A.Y.Elyanov tərəfindən izahı daha düzgündür. Onun fikrincə, idxaləvəzləmə "daxili bazarı yerli istehsal malları ilə doldurmaq və stimullaşdırmaq və yalnız bundan sonra onları ixraca yönəltmək iqtidarında olan əhatəli sənaye komplekslərinin yaradılmasını..." ön plana çəkir [4, s. 7]. Bu zaman idxaləvəzləmə prosesində dövlətin rolu – səhv etdiyi təqdirdə büdcə vəsaitlərini qeyri-effektiv mənimləmək riskinə girməklə "prioritetli" sahələri müəyyən etmək deyil. İdxaləvəzləmənin məqsədi – ölkədə yeni və ya daha keyfiyyətli mallar istehsal olunmayanadək işgüzar dairələrdə fəaliyyətin diversifikasiyasına maraq oyatmaqdır. V.Zaryankinin verdiyi tərifə görə, "idxaləvəzləmə" – müəyyən malların daha yüksək istehlak xüsusiyyətləri və idxal qiymətindən aşağı qiymətlə səciyyələnən analoji yerli mal tərəfindən ölkənin daxili bazarından sıxışdırılıb çıxarılması (əvəzlənməsi) yolu ilə onların idxalının azaldılması və ya dayandırılmasıdır" [3, s. 45]. İstehlak və istehsal mallarının idxalının azaldılması heç də hər zaman onun daxili bazarda əvəz edilməsi və istehsal həcmının artması demək deyil. Təcrübədə idxalın azaldılması əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi səbəbindən baş verə bilər, buna görə də idxaləvəzləmə idxalın, hər şeydən əvvəl, ölkə daxilində analoji malların istehsalının artması hesabına azalmasını bildirməlidir.

İdxal asılılığı problematikası ilk dəfə 1950-ci illərdə Q.Prebiş və X.Zinger tərəfindən təhlil edilmişdir. Onlar xammal ixrac edən, sənaye mallarını isə idxal edən ölkələr üçün ticarət şəraitinin uzunmüddətli pisləşməsi tendensiyaşının mövcud olması haqqında fikir ifadə etmişlər. Öz təhlilində Q.Prebiş "mərkəz-periferiya" dixotomiyası üzərində qurulmuş terminologiyadan istifadə etmişdir ki, bu da nəticədə asılılıq nəzəriyyəsində və

dünya sistemlərinin nəzəriyyəsində aktiv istifadə olunmuşdur [18]. Bu cür quruluşun əsas elementi mərkəzdir və o, müasir sənaye məhsullarının istehsalında inhisarçı mövqe tutmaqla, istehsal və istehlak təyinatlı sənaye mallarının istehsalında ixtisaslaşan postindustrial ölkələri nəzərdə tutur. Bu quruluşda ikinci dərəcəli rol inkişaf etməkdə olan ölkələrdən ibarət olan periferiyaya məxsusdur və istehsalat prosesinin birinci mərhələsini – xammalın əldə edilməsi işini yerinə yetirir.

Mərkəz beynəlxal əmək bölgüsündə qaydaları və şərtləri müəyyən edən, istehlak və istehsalın ümumi standartlarını təyin edən müstəqil və aktiv qüvvə kimi çıxış edir, halbuki, periferiyanın inkişaf perspektivləri dünya bazarında mövcud olan iqtisadi və sosial amillərin nisbətindən bilavasitə asılıdır.

Ölkənin iqtisadi artımı və maddi rifahı xarici amillərdən bilavasitə asılı olduğu zaman, milli sənaye istehsalat və sosial infrastrukturun zəif inkişafı, ixtisaslı kadrların çatışmazlığı səbəbindən aşağı effektivliklə səciyyələnir, nəticə etibarilə, idxaləvəzləmə strategiyasının həyata keçirilməsi zərurəti yaranır.

Inkişaf etməkdə olan ölkələrin problemlərini tədqiq edən bir sıra alimlər idxaləvəzləməyə əsaslanan inkişaf nəzəriyyələri işləyib hazırlamışlar. Onların hər birində iqtisadi inkişafın üsulları və mexanizmləri müxtəlif cür açıqlanır.

Latın Amerikasında idxaləvəzləyici sənayeləşmənin aparılmasının gözlənilən nəticələri verməməsinə baxmayaraq, ölkələrdə iqtisadi fəaliyyətin yeni sahələri yarandı, regionun öz texnoloji bazası formalaşdı, əlavə iş yerləri yarandı, müəssisələr beynəlxalq səviyyədə rəqabət aparmaq, öz texnologiyalarından istifadə edərək yeni bazarlara çıxmaq imkanı əldə etdi.

Əksər iqtisadçılar Latın Amerikası ölkələrinin idxaləvəzləyici sənayeləşmənin həyata keçirilməsi üzrə siyasətinin əsas səhvini onun yüngül sənaye və əsas sahələri yaratmağa başlamasında və Koreya və Tayvandan fərqli olaraq, məhsul ixracı imkanlarından istifadə etməmələrində görürlər ki, bu da avtarkiyanın yüksək səviyyəyə çatmasına gətirib çıxardı. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, yüngül sənaye məhsullarının geniş ixracı 1960-cı ilədək inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən (onlar həmin vaxtlar yeganə mümkün istehlakçılar idi) yüngül sənaye sahələri üçün qoyulmuş ticarət qaydaları səbəbindən mümkün deyildi. Həmin vaxtlar yalnız avadanlığın, xammalın və kənd təsərrüfatı mallarının ixracı iqtisadi cəhətdən səmərəli idi, çünki yüngül sənaye mallarına yüksək rüsumlar qoyulurdu. Latın Amerikasında avadanlıq istehsal edilmədiyi üçün, 60-cı illərdə idxaləvəzləmə kursunu tamamilə haqlı hesab etmək olar. Bu regionun problemi o idi ki, ölkələrin hökumətləri regiondaxili sənayeni təşkil edə, 1960-cı ildən sonra isə strategiyayı dəyişərək ixrac-yönümlü edə bilməmişdirlər. Asiya pələngləri sənayeləşməni çox sonradan başladılar və nəticə etibarilə, dərhal ixrac-yönümlü inkişaf vasitəsilə daha perspektivli sənayeləşmə üsulunu qəbul etdilər (cədvəl 1).

Bununla yanaşı, artıq 1970-ci illərdən başlayaraq idxaləvəzləyici sənayeləşmə siyasəti kəskin tənqid obyektinə çevrildi, 1980-1990-cı illərin sonlarında isə əksər inkişaf etməkdə olan ölkələr ondan ticarətin məhdudlaşdırıcı birtərəfli liberallaşmasının xeyrinə imtina etdilər (cədvəl 2).

Inkişaf etməkdə olan ölkələrin çıxarma sahələrinin asılılığı, iqtisadi inkişafın xarici və daxili amillərinin tam kompleksinin təsirinin nəticəsi oldu. Ən əhəmiyyətli amil çıxarılmış mineral resursların əsas kütləsinin yerli emal kompleksi üçün əmək predmetinə çevrilməməsi, istismar olunan yeraltı sərvətlərin mülkiyyətçisi olan ölkənin hüdudlarından kənarda emal edilməsi vəziyyəti oldu.

Nəticədə yerli çıxarma müəssisələrində yaranan əlavə dəyər yığım məqsədilə istifadə edilmir, sərhəd xaricinə gedərək, orada kapitalla çevrilirdi, onun valyuta resursları

şəklində olan hissəsi isə, qalaraq, daxili istehlak və istehsal tələbini təmin edən idxalın ödənməsinə xərclənirdi. Bunun parlaq sübutu ingilis iqtisadçısı C.Uodisin Qananın iqtisadi vəziyyəti ilə bağlı ifadəsidir: “O, kakao dənələrini ixrac edir, amma şokolad məmulatları idxal edirdi, meşəni ixrac edir, amma kağızı idxal edirdi, boksiti ixrac edir, amma alüminium məmulatları idxal edirdi. Qana öz kakaosunun nəqli üçün kisələrin alışına ildə 5 mln. funt sterlinqə yaxın pul xərcləyirdi” [7, s. 34].

Cədvəl 1. İdxaləvəzləmə nəzəriyyələrinin əsas müddəalarında fərqlər

	“Böyük təkan” nəzəriyyəsi		“Periferiya iqtisadiyyatı” nəzəriyyəsi	
	Balanslaşdırılmış inkişaf nəzəriyyəsi	Balanslaşdırılmamış inkişaf nəzəriyyəsi	Latın Amerikasının ölkələrinin özünütəminat nəzəriyyəsi	Afrika ölkələrinin özünütəminat nəzəriyyəsi
İnvestisiya mənbələri	Xarici kapital qoyuluşları	Xarici kapital qoyuluşları	Müvəqqəti tədbir olaraq xarici kapital qoyuluşları	Daxili mənbələr, əlavə mənbə olaraq xarici kapital qoyuluşları
Prioritet sahələr və kapital qoyuluşu sahələri	Bütün sənaye sahələri, eyni zamanda investisiya qoyuluşu	Ayrı-ayrı sahələr – kapitalın qoyulduğu “lokomotivlər”	Ayrı-ayrı sahələr – kapitalın qoyulduğu “lokomotivlər”	Kənd təsərrüfatı
Dövlətin iştirakı	minimal	minimal	aktiv dövlət tənzimləməsi : nəzərdə tutulur	dövlət tənzimləməsi, müəssisələrin milliləşməsi, dövlət tərəfindən kapital qoyuluşları
İnteqrasiya olunmuş qrupların yaradılması	yoxdur	yoxdur	proteksionizmlə bağlı idxaləvəzləmə xərclərinin öhdəsindən gəlmək üçün əsas üsul kimi təklif edilir	dövlət səviyyəsində istifadə olunur, regional özünütəminat strategiyaları qəbul edilir

Mənbə: müəllif tərtib etmişdir

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə idxal yerli emal sənayesinin inkişafının alternatividir. Həmin sənaye zəif inkişafı və kifayət qədər vəsaitlərin olmaması səbəbindən idxalla rəqabətə girə və daxili istehlak və istehsal tələbini ödəyə bilmirdi. Öz növbəsində, xarici müəssisələr zəruri istehsal vasitələrinin ölkə ərazisində istehsalını təşkil etməkdənsə, onları kənardan gətirməyi özləri üçün daha sərfəli hesab edirdilər.

Nəticə etibarilə, periferiyanın iqtisadi inkişafının ixrac-xammal vektorunun saxlanması eyni zamanda istehsalın xammal sahələrinin yerli istehsalın digər sahələri ilə inteqrasiyasına nəinki imkan vermir, həm də gələcəkdə bu cür inteqrasiya üçün əhəmmiyyətli maneələr yaradırdı. Bir çox iqtisadçı alimlər bunu birbaşa və ya dolayı qəbul edirlər.

Cədvəl 2. İdxaləvəzləmə əsasında sənayeləşmə strategiyasını ticarətin birtərəfli liberallaşdırılmasına dəyişmiş ölkələr

Ölkələr	İslahatlar
Argentina	1988-ci ildə tariflər aşağı salındı; 22-ci maddə istisna olmaqla idxalın lisenziyalasdırılması ləğv edildi; 1991-ci ildə üçpilləli tarif strukturu tətbiq edildi (0%, 11%, 22%).
Boliviya	1985-ci ildə ticarət rejimi yenidən nəzərdən keçirildi və bütün kvotalar ləğv edildi; 1990-cı ilin aprelində 2 əsas tarif dərəcəsi tətbiq edildi: istehsal təyinatlı mallara 5%, digər mallara – 5%.
Braziliya	Əsas ticarət islahatları 1990-cı ilin mart ayında bütün kvotaların tariflərlə əvəz edilməsi üçün başlandı; orta tarif dərəcələri 1990-cı ildə 37 %-dən 25 %-dək, 1994-cü ildə isə 14%-dək azaldıldı.
Çili	1973-cü ildən bütün tariflər götürüldü və avtomobillər istisna olmaqla bütün mallara 10% ümumi tarif tətbiq edildi; 80-ci illərin əvvəllərinin iqtisadi böhranından sonra tarif 15 %-dək yüksəldildi.
Qana	İdxalın lisenziyalasdırılması daha liberal oldu və əksər idxal mövqeləri üçün vahid tarif təyin edildi.
İndoneziya	Ticarət islahatları 1986-cı ildə başlandı; 1988-ci ilin ortalarında artıq idxalın yalnız 20%-nə xüsusi lisenziya verilirdi.
Yamayka	Kvotalar ləğv edildi və tariflər 20 və 30% səviyyəsində azaldıldı.
Meksika	1988-ci ilədək maksimal tarif dərəcəsi 20% olmaqla tariflər orta hesabla 11 %-dək azaldıldı.
Mərakeş	1983-cü ildən başlayaraq proteksionizmin əhəmiyyətli dərəcədə zəifləməsi baş verdi; maksimal tariflər 400 %-dən 45 %-dək azaldıldı.
Nigeriya	Ticarətin liberallaşdırılması 1986-cı ildə başladı; idxalın lisenziyalasdırılması və tariflər əhəmiyyətli dərəcədə azaldıldı.
Pakistan	İslahatlar 1986-cı ildə qeyri-tarif tənzimlənməsinin tarifli tənzimlənmə ilə əvəz edilməsi ilə başladı; maksimal tariflər 225 %-dən 125 %-dək endirildi.
Peru	İslahatlar 1990-cı ildə başladı; kvotalar ləğv edildi və tariflər üç dərəcəyədək sadələşdirildi (15 %, 25 %, 50 %); 1991-ci ildə yuxarı faiz dərəcəsi 25%-dək azaldıldı.
Seneqal	1986-1988-ci illərdə əksər kvotalar ləğv edildi və bəzi tariflər azaldıldı.
Tunis	1990-cı ilin ortalarında idxalın lisenziyalasdırılması idxalın əksər əmtəə mövqeləri üçün ləğv edildi.
Türkiyə	1990-cı ildən başlayaraq kvotalar və bəzi qeyri-tarif ticarət maneələri əhəmiyyətli dərəcədə azaldıldı.
Venesuela	İdxalın hərtərəfli liberallaşdırılması 1989-cu ildə başlandı; əksər idxal qadağaları ləğv edildi və tariflər maksimal səviyyədə 50 %-dək 80 % azaldıldı.

Mənbə: [Little Ian, Scitovsky Tibor, Scott Maurice *Industry and Trade in Some Developing Countries* / Ian Little, Tibor Scitovsky, Oxford University Press] əsasında müəllif tərtib etmişdir.

İdxaləvəzləmənin tərəfdarları hesab edirlər ki, inkişaf etməklə olan ölkələr əvvəlcə, ilk növbədə, idxal olunan istehlak mallarının əvəzlənməsi üçün (idxaləvəzləmənin birinci mərhələsi) öz istehsalını yaratmalı və nəticədə, yüksək tariflərlə və idxal kvotaları ilə mühafizə altında həyata keçirməklə, mürəkkəb sənaye məmulatlarının daha geniş dairəsini yerli istehsalla əvəz etməlidir (idxaləvəzləmənin ikinci mərhələsi). Uzaq perspektivdə idxaləvəzləmənin tərəfdarları iqtisadi məqsədi güdür: yerli istehsalı diversifikasiya etmək (“balanslaşdırılmış inkişaf”) və gələcəkdə, miqyas effekti, işçi qüvvəsinin aşağı qiyməti və istehsal təcrübəsinin toplanması nəticəsində sənaye mallarının daxili qiymətləri rəqabət

qabiliyyətli olduqdan sonra onların ixracını təşkil etmək.

Bütün idxaləvəzləmə prosesi iki tarixi fazaya bölünə bilər. İdxaləvəzləmənin birinci fazasına qısamüddətli istifadə olunan texniki cəhətdən sadə istehlak mallarının istehsalı daxildir. Digər faza uzun müddət istifadə olunan istehlak mallarının, eləcə də zəruri istehsal vəsaitlərinin istehsalını ön plana çıxarır. Adətən, bu mərhələdə idxaləvəzləmə tükənir ki, bu da onunla bağlıdır ki, istehsal və istehlak təyinatlı maşın-texnika məmulatları hazırlayan əksər istehsalatlar kapital tutumludur və kütləvi istehlakçıya hesablanmışdır. Yerli bazarın darlığı və məhdudluğu istehsalın həcmi artırmağa imkan vermir ki, bu da onun inkişafını ləngidir və istehsal xərclərini artırır.

Profesor Cerald K.Helleyner, təcrübədə idxaləvəzləmənin reallıqlarını nəzərdən keçirərkən iqtisadi inkişaf problemləri üzərində ixtisaslaşmış iqtisadçılar arasında özünəməxsus konsensus formalaşdıran bir nəticəyə gəlmişdir. Xüsusən, onun fikrincə, “şüurlu və ya şüursuz surətdə stimullaşdırılan idxaləvəzləyici sənayeləşmə modelinə istənilən bəraət tapmaq çətindir (cədvəl 3). Bu model əksər ölkələrdə istehlak mallarına həddən artıq yer verməklə, potensial uzunmüddətli müqayisə üstünlüklərinə – resurs təminatına və tədris imkanlarına az diqqət ayırır. Selektiv idxaləvəzləmə siyasəti onun ümumiləşdirilməsi cəhdləri ilə müşayiət olunursa, son illərin təcrübəsi bu cür siyasətin aşkar qeyri-effektivliyini göstərmişdir. Nəticədə, istehsal güclərinin çox az istifadə olunduğu, məhdud məşğulluğun, istehsal qabiliyyətinin artırılması üçün dar perspektivlərin olduğu qeyri-effektiv sənaye sektoru çox tez-tez yaradılırdı” [15, s. 22].

İdxaləvəzləmə siyasətinin vəzifəsi sənaye istehsalının müxtəlif növlərinin nisbi effektivliyini balanslaşdıracaq və beləliklə, istehlak mallarının idxalının azaldılması yolu ilə aralıq investisiya mallarının yerli istehsalını dəstəkləyəcək stimullar sisteminin yaradılmasından və nəticədə onların ixrac üçün sənaye istehsalının stimullaşdırılmasından ibarətdir.

Cədvəl 3. Xarici ölkələrdə idxaləvəzləmə siyasətinin və idxal proteksionizminin həyata keçirilməsi məqsədləri

Ölkə	Model	Məqsəd
ABŞ	İdxal proteksionizmi	Avropa və Asiya rəqiblərinin ekspansiyasından mühafizə
AB-nin ümumi bazarı		Kənd təsərrüfatı istehsalının səviyyəsinin artımı
Yaponiya	İdxaləvəzləmə	Özünü təminat
BRHÇ ölkələri	daxili-xarici yönümlü kombine olunmuş idxaləvəzləmə	Ödəniş balansının bərabərləşməsi, inflyasiya ilə mübarizə, inkişaf etmiş ölkələrin proteksionizminə müqavimət, özünü təminat
NİK ölkələri	Xarici yönümlü idxaləvəzləmə	
Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri	İdxal proteksionizmi	Avropa Birliyinin inkişaf etmiş ölkələrinin məqsədləri ilə eynidir
MDB ölkələri	Kombine olunmuş idxaləvəzləmə	özünü təminat və yerli istehsalçıların xarici rəqabətdən müdafiəsi

Mənbə: müəllif tərtib etmişdir

Beləliklə, idxaləvəzləmə ayrı-ayrı malların ölkənin daxili bazarında istehlak xüsusiyyətlərinə və keyfiyyətinə görə idxal mallarından geri qalmayan analoji yerli mallarla əvəzlənməsi yolu ilə onların idxalının azaldılması və ya dayandırılmasıdır.

Nəticə

Bizim nöqteyi-nəzərimizcə, gənc sahələrin qorunması siyasəti və idxaləvəzləmə siyasəti uzunmüddətli və davamlı iqtisadi artım üçün universal "panaseya" kimi nəzərdən keçirilə bilməz. Onların təsirli olması, institusional və infrastruktur inkişafının aktiv siyasətinin, insan kapitalının və əqli kapitalın aktiv formalaşmasının, qənaətcil makroiqtisadi siyasətin və korrupsiya ilə mübarizənin və effektiv dövlət aparatının yaradılmasının da daxil olduğu inkişaf şəraitinin geniş kompleksindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Eyni zamanda, iqtisadi kateqoriya, iqtisadi proses və dövlətin iqtisadi siyasəti kimi idxaləvəzləmə anlayışlarının mahiyyətində fərqləri anlamaq lazımdır

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Дунаев И.В. Торговая политика : учеб. пособ. / И.В. Дунаев, В.Ю. Бабаев. - Хабаровск: Изд-во Харри НАДУ "Магистр", 2017. - 132 С.
2. Жалелаев Я.А. Проблемы формирования современных основ политики импортозамещения в Азербайджанской Республике / Я.А. Жалелаев, В.М. Гацько // Стратегическая панорама. – 2016. - №1. – С. 102-111.
3. Зарянкин В.В. Роль импортозамещения в системе международных торговых отношений / В.В. Зарянкин // Беларусь и мировые экономические процессы: сб. науч. статей. – Выпуск 7. – 2017. – С.44-50.
4. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие / А. Эльянов // Международная экономика и международные отношения. – 2014. – №1. – С.3-17.
5. Исмаилова Л.Г. «Развитие экспортоориентированных и импортозамещающих производств как фактор интеграции региона в систему мирохозяйственных связей» дисс. канд. экон. наук, 2014 г.
6. Кадочников П., Синельников-Мурылев С., Четвериков С. Импортозамещение в Российской Федерации в 1998-2002 гг. // ИЭПП. Научные труды № 62Р.М.-.2003.
7. Комилов А.Ф. Особенности формирования политики импортозамещения в промышленности Республики Таджикистан: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Комилов А. Ф. - Душанбе, 2011. - 212с.
8. Мазараки А.А., Мельник Т.М. Импорт и перспективы импортозамещения / А.А.Мазараки, Т. М. Мельник / / Вестник Саратовского государственного торгово-экономического университета. – 2012. №.6. – С.5-16.
9. Пазизина С. М. Концептуальные основы политики импортозамещения / С. М. Пазизина / / Сборник научных трудов молодых ученых Воронежского экономического университета "Наука молодая". – 2018. – № 15-16. – С. 122-125.
10. Рынки реального сектора экономики страны: структурно-институциональный анализ / [Точилин В. О, Осташко Т.О, Пустовойт О.В. и др.] ; по Ред. В.О. Точилина; К., 2009. - 640 С.
11. Структурные изменения и экономическое развитие Азербайджанской Республики / [Геец В. М., Шинкарук Л. В., Артемова Т.И. и др.] ; под ред Л. В. Шинкарука. – РАН: Ин-т экон. и прогнозирова. – М., 2017. – 696 с.
12. Торадо М. Экономическое развитие / М. Торадо. – Экономический факультет МГУ. – М.: ЮНИТИ. – 1997. – с.458.
13. Cardoso F.H. Dependency and Development in Latin America / F.H. Cardoso, E. Faletto. Transl. by M. Mattingly. – Berkeley: University of California Press. – 1979. – 474p.
14. Frank A.G. Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies in Chile and Brazil. / A.G. Frank. - N.Y.: Monthly Review Press. 1990. –192p.
15. Helleiner J.K. Markets, Politics and Globalization. Can the Global Economy be Civilized? / J.K. Helleiner // 10th Raul Prebisch Lecture. – Geneva. – 2000. – PP.18-47.
16. List F. The National System of Political Economy / F. List. – Economics. -1856. – 762p.
17. Little Ian, Scitovsky Tibor, Scott Maurice Industry and Trade in Some Developing Countries /

Ian Little, Tibor Scitovsky, Maurice Scott. – London: Oxford University Press, 1970

18. Prebisch R. Commercial Policy in the Underdeveloped Countries / R. Prebisch // American Economic Review. –1959. –Vol. 49. –P. 251-273.

Ильхам Бадалов

ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ВЫБОРА ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ

Резюме

В статье исследуется экономическая сущность понятия «импортозамещение» как проблемы зависимого развития и формы избирательного протекционизма. Рассмотрены исторические аспекты применения импортозамещения в странах Латинской Америки и Юго-Восточной Азии, выявлены факторы, приведшие к ослаблению или развитию их экономик. Подведены итоги политики защиты молодых производств в контексте реализации стратегии импортозамещения.

Цель—вызвать интерес к диверсификации деятельности в деловых кругах до тех пор, пока в стране не будут производиться новые или более качественные товары.

Методология—в исследовательской работе использовались бизнес-модель и метод сравнительного анализа.

Результаты исследования—импортозамещение—это сокращение или прекращение импорта определенных товаров путем замены их аналогичными отечественными товарами.

Ключевые слова: зависимое развитие, импортозамещение, экономическое развитие, протекционизм

Iham Badalov

IMPORT SUBSTITUTION IN THE CONTEXT OF FOREIGN TRADE POLICY CHOICE

Summary

The article examines the economic nature of the concept of "import substitution" as a problem of dependent development and a form of selective protectionism. The historical aspects of the application of import substitution in Latin America and Southeast Asia are considered, and the factors that led to the weakening or development of their economies are identified. The results of the policy of protection of young industries are summarized in the context of the implementation of the import substitution strategy.

Purpose—to arouse interest in the business community to diversify activities until new or better quality goods are produced in the country.

Methodology—the research work used a business model and a comparative analysis method.

Findings—import substitution is the reduction or cessation of the import of certain goods by replacing them with similar domestic goods.

Keywords: dependent development, import substitution, economic development, protectionism